

עש"ו

עמ"י

ספר

אוצר פלאות התורה

שמות

אוצר בלום מלא מזון אל זן עם נפלאות מתורת ה',
פלאי פלאים וחדושים עצומים,
מפלאות תמים דעים, נורא תהילות עושה פלא.

מאשר נלקטו ונחצבו ממקור מים חיים וממקום קדוש יהלכון,
מותוך גנזי חכמינו התנאים והאמוראים, ראשונים וגדולי האחרונים ז"ל,
אשר מפיהם אנו חיים.

נסדרו ונערכו על סדר פרשיות התורה, דבר דבור על אופניו, עם תוספת ביאורים
ובירורים, הערות וישובים, בלשון צחה ובסגנון השווה לכל נפש.

חיברתי בעזרת העושה נפלאות גדולות לבדו
זאב (וואלף) בלאאמו"ר הרה"ח ר' דוד לוי שליט"א זיכערמאן

חנוכה

שנת "גל עיני ואביטה נפלאות" – תשע"ד לפ"ק
ברוקלין נוא יארק

פרשת וארא

לֵכֶן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם
וְהִצַּלְתִּי וְגו': (ו 1)

א. השפה שדיברו בה בני ישראל במצרים

במדרש רבה (שיר השירים פ"ד א, וכע"ז במדבר פ"כ כב) מובא: "בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה". ומביא המדרש ראיות לכל הארבעה דברים מפסוקים^(א), והראיה שלא שינו את לשונם: "להלן כתיב (בראשית יד יג) ויבא הפליט ויגד לאברם העברי, וכאן כתיב (שמות ה ג) אלהי העברים נקרא עלינו [משמע שעדיין דיברו בשפת ה"עברים" דהיינו לשון הקודש], וכתיב (בראשית מה יב) כי פי המדבר אליכם, בלשון הקדש", משמע מדברי המדרש שבני ישראל כמצרים דיברו בלשון הקודש.

העברים נקרא עלינו, וכתיב (בראשית מה יב) כי פי המדבר אליכם, בלשון הקדש, ולא אמרו לשון הרע, שנאמר (שמות יא ב) דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו, את מוצא זה הדבר היה מופקד אצלם שנים עשר חדש, ולא נמצא בהן אחד שהלשין על חברו, ולא נמצא אחד מהן פרוץ בערוה, שנאמר (ויקרא כד י) ויצא בן אשה ישראלית ויקוב בן האשה הישראלית, להודיע שבחן של ישראל, שלא נמצא בהם אלא זו ופירסמה הכתוב".

(א) זה לשון המדרש: "רבי הונא בשם בר קפרא אמר בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה, לא שנו את שמם, ראובן ושמעון נחתין, ראובן ושמעון סלקין, ולא היו קורין לראובן רופוס, ולשמעון לא היו קורין לוליני, וליוסף לסטים, ולבנימן אלכסנדרא, ולא שנו לשונם, להלן כתיב (בראשית יד יג) ויבא הפליט ויגד לאברם העברי, וכאן כתיב (שמות ה ג) אלהי

האם דיברו בני ישראל ארמית או לשון הקודש

אולם במהרש"א^(ב) מסכת מגילה (דף ג ע"א ד"ה תרגום) כתב דבר פלא, ששפת-אם של בני ישראל במצרים היתה לשון ארמית, ולכן ניתן בסיני התרגום שהוא לשון ארמי, וזה לשונו: "מפורש זה תרגום, שהוא לשון ארמית שהיה להם ומורגלים בו מבית אבי אמם לבן הארמי".

ויש להעיר על דברי מהרש"א, שלכאורה סתר את דבריו במה שכתב הוא עצמו במסכת סנהדרין (דף כא ע"ב, ד"ה כתב ליבונאה) שבני ישראל דיברו במצרים בלשון הקודש, וזה לשונו: "ארמית הוא לשון לבן, שהיה מדבר בו, כמו שכתוב 'גר שהדותא', ונקרא הוא ארמי אובד אבי וכו', ולכן ניתנה התורה מתחילה בכתב עברי שהוא כתב שהורגלו בו ישראל מאבי אמם לבן, שלא היה להם כתב אשורית עד שהביאו מאשור, אבל לשון הקודש הורגלו מאביהם יעקב שאמר 'גל עד' ולא הוצרכו ללשון ארמית".

ונראה ליישב על פי מה שכתב 'הכוזרי'^(ג) (מאמר שני, אות סח) שאברהם אבינו היה מדבר בשתי לשונות, לשון עברית דהיינו לשון הקודש, ולשון ארמית, והביאו היעב"ץ ז"ל בספרו 'מגדל עוז'^(ד) (עליית הלשון, אות לח). וביאר היעב"ץ, שדברים של קדושה דיבר אברהם אבינו בלשון הקודש, ודברי חול דיבר בלשון ארמית, שלא הותר לדבר דברי חול בלשון הקודש, אלא בדוחק גדול כגון שמוכרח לבקש דבר ממי שאינו מכיר לשון אחרת, אבל באופן אחר ודאי חייב לנהוג סלסול בלשון הקודש, שלא להשתמש בה לעניני חול, אפילו במקום נקי, כל שכן במקום מטונף, שלא לזלזל בקדושתה, כי היא נבדלה להקדישה קודש קדשים היא לה, בתפילה ובקשה ושיר ושבח להשי"ת, וכן בלימוד התורה גדולה סגולתה עד למעלה, כי ההבל הקדוש בוקע רקיעים, פועל בעליונים ובתחתונים ובורא עולמות חדשים, כנודע מדברי המקובלים וחכמי האמת, עד כאן דברי היעב"ץ ז"ל.

(ב) ראה תולדותיו לעיל בפרשת שמות הערה קצח. (ג) חיברו רבינו יהודה בן שמואל הלוי ז"ל, אחד מגדולי המשוררים מתקופת הראשונים. נולד בטודילא שבצפון ספרד בשנת ד"א תת"ל בערך, והיה מקורב לרבינו יוסף אבן מיגאש ולרבינו האבן עזרא ז"ל. ספרו הכוזרי חיבר בערבית, ותורגם

לראשונה ללשון הקודש בידי רבינו יהודה אבן תיבון ז"ל. הגר"א אמר עליו שהספר 'קדוש וטהור, ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלויים בו'. ספרו נדפס לראשונה בפאנו רס"ג ומאו פועמים רבות, וגם חוברו לו פירושים רבים. נפטר בדרכו לארץ ישראל בשנת ד"א תתק"א. (ד) ראה תולדותיו לעיל בפרשת

ומסתבר שגם יצחק ויעקב ושכטי י"ה נהגו כאברהם אבינו, וגם הם השתמשו בשתי הלשונות כנזכר לעיל. ולפי זה דברי המהרש"א במסכת מגילה ובמסכת סנהדרין שניהם צדקו יחדיו, שאכן דברים של קדושה דיברו בלשון הקודש, ודברים של חול דיברו בלשון ארמית. ומה שאמרו חז"ל 'שלא שינו את לשונם' היינו ללשון מצרי או לשאר לשונות^(ה).

אולם יש לציין, שלמרות שבני ישראל לא שינו את לשונם לגמרי לשפה המצרית, בכל זאת על ידי שישבו במצרים משך זמן ארוך של רד"ו שנה, התחילו לדבר כמה תיבות בלשון מצרי, שהרי מצינו בתורה כמה תיבות שנכתבו בלשון מצרי בכדי שיהיו מובנות לבני ישראל שהיו יוצאי מצרים^(ו), ואעתיק קצתם:

'מן' — בפסיקתא זוטרתי (שמות טז טו) איתא: "ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. כאדם האומר לחבירו מה הוא זה, בלשון מצרי אומרים מה הוא — מן הוא".

'טוטפות' — בספר 'צרור המור'^(ז) פרשת בא (יג טז) כתב דבר פלא, שהמלה 'טוטפות' היא לשון מצרי, ש'בתי עינים' נקראין במצרים בשם 'טו אטף', או 'טטף', ובלשון רבים נקראין 'טוטפות', ולא כתבה התורה 'תפילין', רק 'טוטפות' בלשון מצרי, שהמלה 'טוטפות' היתה אז מילה מפורסמת ומובנת לכל ישראל שהם יוצאי מצרים, והבינו אותה מצד ההרגל. ועיין לקמן בפרשת בא (שס) שהבאתי דברי הצרור המור באריכות.

בני ישראל דיברו בלשון מצרית

דבר חידוש נפלא כתב בספה"ק 'מאור ושמש'^(ח) (רמזי פסח ופירוש על ההגדה), שבני ישראל אכן דיברו במצרים בלשון מצרי, אך לא דיברו בדיבורים האסורים

שמות הערה נד. (ה) ואמנם כן משמע גם בדברי מהרש"א מגילה (שס) שבני ישראל ידעו לשון הקודש כשיצאו ממצרים, שהיה להם בקבלה מאבותיהם. (ו) יש להדגיש שבתורה הקדושה מצינו תיבות רבות מלשון ארמי, ישמעאלי, פרסי, מצרי, אפריקי, כמו שהזכירו מפרשי התורה הקדמונים, ואציין רק

כמה תיבות שנכתבו בתורה בלשון מצרית. (ז) חיברו הגאון הקדמון רבי אברהם סבע זצ"ל מגולי ספרד, וראה תולדותיו לעיל בפרשת שמות הערה רה. (ח) חיברו הרה"ק רבינו קלונימוס קלמן עפשטיין זי"ע, נולד בניישטאדט שבפולין בשנת תקי"א בערך, לאביו הרבני המופלג רבי אהרן הלוי

ונבלות פה שבלשון מצרי, ולכן היה נחשב כאילו דיברו בלשון הקודש. ועיין בהערה כאן שהעתקתי מתק לשון קדשו^(ט).

משה ואהרן דיברו בלשון מצרי

מצינו שאהרן הכהן כשהיה מדבר עם פרעה מלך מצרים דיבר בלשון מצרי, כדאיתא במכילתא דרשב"י (ו ב), שאמר הקב"ה למשה רבינו ע"ה: "אתה דבר בלשון הקודש כמלאך, ואהרן אחיך ידבר בלשון מצרי, שנאמר (לעיל ז א) ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך".

וגם משה רבינו ע"ה היה מדבר בלשון מצרי, וכמו שכתבו רבותינו בעלי התוספות ז"ל בספר 'מושב זקנים' פרשת ויחי (ג כה), שהטעם שזכה יוסף ליקבר בארץ

ז"ל. היה תלמידם של רבינו אלימלך מליזענסק והחווה מלובלין זי"ע, ועוד צדיקים וקדושים תלמידי המגיד ממעזריטש זי"ע. עפ"י פקודת רבו הקדוש הרבי ר' אלימלך מליזענסק זי"ע התיישב בקראקא והנהיג שם עדת חסידים. הספה"ק 'מאור ושמש' נדפס לראשונה בברעסלויא שנת תר"ב. נפטר בקראקא ביום ב' דר"ח תמוז תקפ"ג, ושם מנוחתו כבוד. (ט) זה לשון ספה"ק מאור ושמש: "והענין הוא, כי הנה כל מיני דיבורים מכל מיני לשונות, כולם הם על ידי צירופי הכ"ב אותיות התורה, הקשורים בחמשה מוצאות הפה, שאי אפשר לדבר שום דיבור בעולם רק על ידי אותן הכ"ב אותיות ונקודותיהן, שהם הם אותיות תורתנו הקדושה. ולכן כשהאדם שומר פיו ולשונו, דהיינו ששומר עצמו שלא יפגום ברית הלשון במאכלות אסורות, וגם שלא ידבר שקרים ולשון הרע וליצנות ודומיהן, אז פיו ולשונו הם בקדושה, ואינם תחת הסטרא אחרא, שאין אחיזת החיצונים בחמשה מוצאות פיו, ואז אף אם ידבר בשארי לשונות, דיבוריו הם בכלל לשון הקודש, שעיקר לשון הקודש

ביאורו, שלשונו אשר בפיו שקשורים בה הכ"ב אותיות, היא קדושה על ידי ששומרה מכל דברים הפוגמים ברית הלשון, ולכן נכנסין דברי תורה בתוך מעיו, שאין אחיזת החיצונים בדיבוריו, שהם צירופי אותיות התורה ואינם יכולין לבלבלו. **אכן** באם ח"ו האדם פוגם ברית הלשון במאכלות או בדיבורים האסורים כרכילות וליצנות ושקרים ודומיהם, אדם כזה, הוא מכניס פיו ולשונו תחת הסטרא אחרא, ולכן יש להם אחיזה לבלבל גם תורתו ותפלתו בשקר והתפארות ח"ו, ואז אף אם ידבר בלשון הקודש, אינו בכלל לשון הקודש באמת, שאין לשונו אשר בפיו קדושה וכו'. **וזאת** היתה מעלת ישראל וכו', לא שינו את לשונם ביאורו כנ"ל, שעיקר השתנות הלשון הוא מפאת הדיבורים, שאם האדם שומר עצמו מדיבורים אסורים, אז אף אם ידבר בכל הלשונות כולן עדיין לשונו הוא לשון הקודש, וח"ו כשפוגם פיו בשקרים וליצנות ודומיהן, אף כשמדבר בלשון הקודש אין זה לשון הקודש כנוצר, שאין לשונו קדושה, ואבותינו במצרים לא שינו את לשונם מקדושתה כמובן".

ישראל, אבל משה לא זכה, מפני שקפ"ר לשונו, שהרי כשישב על הבאר ובאו בנות יתרו דיבר עמהן בלשון מצרי, וזהו שכתוב (לעיל ב יט) 'איש מצרי הצילנו'^(י), אבל יוסף לא קפ"ר לשונו^(יא), דכתיב (בראשית מ טו) 'כי ג'נב גנבתי מארץ העברים'.

אמנם כשחזר משה למצרים לדבר אל פרעה, כבר נשתכח ממנו לשון מצרי, כמו שמצינו בתורה כששלח הקב"ה את משה לילך אל פרעה, ענה משה רבינו (לעיל ד י): "כי אנני לא איש דברים אנני וכו' כי כבד פה וכבד לשון אנני", וביאר החזקוני^(יב) (שם): "כבד פה, לפי שברחתי ממצרים בקטנותי, ועכשיו בן שמונים שנה אנני, וכבר שכחתי לשון מצרי, אבל אהרן לא זו משם [אלא נשאר במצרים כל אותם שנים] וידוע לשונם". וכן פירש הרשב"ם^(יג) (שם): "כי כבד פה וכבד לשון אנני. איני בקי בלשון מצרים בחיתוך לשון, כי בקטנותי ברחתי משם, ועתה אני בן שמונים"^(יד).

ועיין דבר פלא שכתבתי בעהשי"ת לקמן בפרשת יתרו (כ א), שעשרת הדברות ניתנו מפי הגבורה בלשון מצרי.

(י) ועיין לקמן בפרשת בא (יב לה) שהבאתי דברי החתם סופר (ליקוטים פרשת בא, ד"ה ובני ישראל) שהוכיח מאמירתן של בנות יתרו 'איש מצרי הצילנו', שהיה משה רבינו ע"ה לבוש במלבוש מצרי, ולא במלבוש עברי, עיין שם הטעם שהיה לבוש כך. (יא) אף על פי שידע יוסף כל שבעים לשון, כדאיתא במסכת סוטה (דף לו ע"ב) שבא גבריאל ולימדו כל שבעים לשון מלפני בואו לדבר אל פרעה, מכל מקום לא כפר לשונו, ואדרבה, כיון שידע שבעים לשון ומכל מקום דיבר בלשון הקודש, גדלה מעלתו טפי. (יב) חיברו רבינו חזקיה בן מנחם חי ז"ל, וראה תולדותיו לעיל בפרשת שמות הערה קפ. (יג) חיברו רבינו שמואל ז"ל בנו של רבינו מאיר ז"ל חתנו של רש"י ז"ל. נולד בצרפת בשנת ד"א תת"מ בערך. למד אצל אביו ובעיקר בעיר טרויש אצל זקינו רש"י ז"ל. הרביץ

תורה והעמיד תלמידים הרבה בכמה עיירות במדינת צרפת, עד פטירתו בשנת תתק"כ בערך. כתב פירוש על תנ"ך, ועל כל הש"ס, אך לא זכינו אלא לפירושו על התורה, ועל מסכת בבא בתרא מדף כ"ט ואילך, ועל פרק ערבי פסחים ממסכת פסחים. (יד) בדרשות חתם סופר (ח"ב דף שלח טו ד, ד"ה אלא) אחר שהביא דברי המפרשים הנ"ל, שמשם רבינו שכח את לשון מצרית, כתב: "וזהו למוסר, כל שאינו איש דברים לדבר בלשונותם לגוייהם, לו ראוי לדבר אלה הדברים לכל ישראל, ואם יארע שיצטרך לדבר לפני מלך ושרים, אז השי"ת יהיה עמו להורות לו מה שידבר, אבל מי איש דברים, פירוש שלמד והרגיל עצמו להיות איש דברים לפני פרעה וכיוצא בו, אותו לא תיכון לשונו לדבר אלה הדברים אל בני ישראל, להורות לעם ה' דרכי ה'".

ב. בני ישראל לא שינו לשונם אף בשאר גלויות

בדרשות חתם סופר^(ט) (ח"א דף ק טור ב, ד"ה ליישב) מפליג בשבחם של יהודי פולין וטורקיא שלא שינו את לשונם אף שעברו מאות שנה מאז שהתיישבו במדינות הנ"ל, ואעתיק מתק לשון קדשו: "אחינו אנשי פלוגיא [פולין], המה דרים במדינה אשר כל עמה מדברים שפת פולין וליטויה ורוסיה, ואינם מכירים כלל בלשון אשכנזי, והיהודים כולם להיותם גולי אשכנז שלופים גזירת תתנ"ו עודם מדברים בלשון עמם אשכנז כאשר בראשונה, ולא נשתנה ללשון העמים אשר הם יושבים בקרבם. וכן מגורשי ספרד הנפוצים בערי תוגר [טערקין] לא שינו לשונם. והיה זה כיון שגלו שם אבות ובנים ואמותם הרי מתגדלים הבנים על ברכי האבות, וידברו שפתם, וזהו כבר כמה מאות שנה".

מסירות נפש שלא לדבר בשפה לוועזית

בספר 'משנת חכמים'^(ט) (סימן תה) מביא מעשה פלא מהרב הקדוש רבי חיים רייצעס זצ"ל אבדק"ק לעמבערג, שבעת שנהרג במיתה משונה, קידש שם שמים ברכים וקיבל יסוריו בשמחה^(י). וכשחזכו את לשונו, התוודה ברכים ואמר, שמה שחותכים את לשונו הוא מפני שלמד לשון לאטינית ושאר שפות, וציוה לכל ישראל שלא ילמדו את בניהם שום לשון מלשונות העמים, ויצאה נשמתו באחד.

(טו) חיברו מרן רבי משה סופר, וראה תולדותיו לעיל בפרשת שמות הערה יד. (טז) חיברו הגאון רבי משה חאגיז זצ"ל. נולד בירושלים עיה"ק בשנת תל"ב, לאביו הגאון רבי ישראל יעקב זצ"ל בעל שו"ת 'הלכות קטנות'. בהיותו בן ג' שנים בלבד נפטר אביו זצ"ל, וגדל בבית זקינו הגאון רבי משה גלאנטי זצ"ל אבדק"ק ירושלים עיה"ק, וממנו קיבל רוב תורתו. בשנת תמ"ט אחר פטירת זקינו המהר"ם גלאנטי, יצא המהר"ם חאגיז כשד"ר לאיטליא, ומשם לאמסטרדם ולמצרים. בשהותו באמסטרדם, החל את מלחמתו החריפה נגד הכת של שבתי צבי שר"י, ועמד בראש הלוחמים יחד עם הגאון

החכם צבי זצ"ל. בשנת תע"ד נסע לאלטונא, ושם כרת ברית ידידות עם הגאון היעב"ץ ז"ל. בשנת תצ"ח חזר לארץ לישראל, והתיישב בעיה"ק צפת ת"ו, והאריך ימים קרוב לתשעים שנה [עיין בשם הגדולים להחיד"א ז"ל בערכו], נפטר בצפת, ושם מנוחתו כבוד. חיבר הספרים: 'אגרת הקנאות', 'אלה המצות', 'לחישת שרף', 'לקט הקמח', 'מלחמה לה', 'משנת חכמים', 'עדות לישראל', 'פרורי פת הקמח', 'פרשת אלה מסעי', 'צירור החיים', 'שבר פושעים', 'שפת אמת', 'שו"ת שתי הלחם', ועוד כמה מתשובותיו הודפסו בסוף הספר ברכת אליהו. (יז) עיין מה שאכתוב לקמן בעזה"י על

והנה"צ רבי שאול בראך זצ"ל אבדק"ק קאשוי סיפר ענין פלא בהקדמתו לספרו 'אבות על בנים'^(יח), שבעיר מולדתו נייטרא היה רב אב"ד גאון וצדיק מפורסם רבי יחזקאל בנעט זצ"ל, וציוה לפני מותו שיעשו גדר ארבע אמות סביב לקברו, מטעם שאולי יקחו אחריו רב שהוא ידרוש בלע"ז, והוא אינו רוצה להיות קבור בתוך ארבע אמותיו של רב כזה.

גדולי ישראל היו בקיאים בשפת העמים

במסכת סוטה (פ"ז מ"ה) תנן שלאחר שעברו ישראל את הירדן ובאו להר גריזים והר עיבל, וענו ואמרו הברכות והקללות, הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון.

ובמסכת שקלים (פ"ה מ"א) תנן שמרדכי הצדיק היה בקי בשבעים לשון. ולא רק מרדכי, אלא כל דיין לא היו מושיבין אותו בסנהדרין לפני שהיה בקי בשבעים לשון, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף יז ע"א).

וכן בדורות המאוחרים, חיבר אחד מהראשונים הקדמונים את ספר 'הערוך'^(יט) הידוע, לבאר כל המילות הלועזיות המוזכרות בתלמוד הבבלי והירושלמי ובמדרשים, על פי חכמת הלשון בידיעת שפות רבות ללשוניותיהם. ובאמת כבר קדמו לו רב צמח בר פלטי גאון ז"ל שגם הוא חיבר ספר שנקרא 'ערוך דרב

הפסוק "ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב לב), שהמוסרים עצמם על קידוש ה' אינם מרגישים ביסורים, עיין שם דברים נפלאים. (יח) חיברו הגאון הצדיק רבי שאול בראך זצוק"ל, נולד בניטרא שבאונגארן ביום כ"ט שבט שנת תרכ"ה, לאביו רבי אלעזר בראך ז"ל. למד בישיבת המהר"ם שיק זצ"ל בחוסט, ובישיבת החתן סופר זצ"ל במאטערסדארף, ועוד. בשנת תרנ"א נתמנה לאבדק"ק מאגנדארף, ובשנת תר"ע נתקבל לאבדק"ק קראלי, ובשנת תרפ"ג לאבדק"ק קאשוי ושרת שם בקודש עד לפטירתו. בכל מקום ששרת ברבנות העמיד תלמידים הגונים ביניהם גדולי ישראל. ספרו

נדפס לראשונה בסעאיני שנת תרפ"ה. חיבר עוד (חלקם עדיין בכת"י): 'בהית הבקר', 'גבעת שאול', 'דבר המלוכה', 'הבה תמים', 'וישאל שאול', 'ויבן שאול', 'זמן שמחתנו', 'חלק לעולם הבא', 'טוב דברך', 'יודעי בינה', 'כהיום תמצאון', 'ליבא בעי', 'משמרת אליעזר', 'נבל יין', 'ספר הישר', 'עדי זהב', 'פך השמן', 'צנצנת אחת', 'קודש ישראל', 'רבע שקל', 'שאל שאל', 'תורה אחת'. נפטר בקאשוי ביום כו שבט ת"ש ושם מנוחתו כבוד. (יט) חיברו רבינו נתן ב"ר יחאל ז"ל. נולד ברומי בשנת ד"א תשצ"א. ספרו נדפס לראשונה בוויניציאה שנת רצ"א. נפטר בשנת ד"א תתס"ו.

צמח, וכן רבינו מכיר בן יהודה ז"ל שהיה אחיו של רבינו גרשום מאור הגולה ואחד מרבותיו של רש"י, שגם חיבר ספר לבאר תיבות לועזיות בחז"ל, ונתקבלו ונתפשטו ספריהם בדורם ונעלמו במרוצת הדורות. וכן רש"י ז"ל מתרגם לשפה שהיתה מדוברת בזמנו שהיא צרפתית ואשכנז, וכן מצינו שגדולי ישראל לדורותיהם היו בקיאים בשפת העמים, כפי שמפורסם על הגאון רבי משה חיים לוצאטו והגר"א מווילנא ומהר"ץ חיות, ועוד גדולי ישראל ששלטו בשפות רבות.

ובתקופת הראשונים ז"ל לא היו בקיאים בלשון הקודש, ולכן היו הרבה מגדולי הראשונים שכתבו ספריהם בלשון ערבית, כמו רבינו סעדיה גאון והרמב"ם שביארו את המשנה בלשון זה. וכן הספר חובת הלבבות ועוד ספרים נכתבו בשפה המדוברת במדינתם ולא בלשון הקודש.

בשו"ת 'חתם סופר' (אה"ע ח"ב סימן יא, ד"ה שוב) כתב: "לדעתי גם הקדמונים היו בקיאים ללועזים בלע"ז^(א), אך בכוונה שבשו הלשונות מפני גזירת י"ח דבר שכירושלמי פ"ק דשבת" (כא).

מסופר^(ב) על השר רבי משה מונטיפיורי ז"ל, ששאל פעם את בעל החידושי הרי"ם זי"ע^(ג) מפני מה אין מלמדים את הבנים שפות זרות, והלא גם

(כ) בשו"ת חתם סופר (ח"ו ליקוטים סימן פו) במכתב לחמיו הגאון רבי עקיבא איגר זי"ע, כתב אודות מחבר אחד שאמר משל ונמשל והעלה על פי זה שיש ללמוד לשונות הגוים, וכתב על זה החתם סופר: "כתב משל וכו', והנמשל ללמוד לשונות הגוים, ואין הנמשל דומה לנמשל וכו', אמנם בכל זה איני אומר שלא ללמוד לשונות עמים. ועיין בשו"ת דברי יואל' (סימן קמא, אות א) שכתב שאין ללמד להבנים לשונות העמים יותר ממה שמוכרחים על פי החוק. (כא) זה לשון הירושלמי מסכת שבת (פ"א ה"ד): "תני רבי שמעון בן יוחאי, בו ביום גזרו על פיתן וכו', ועל לשונן". ופירש בקרבן העדה: "שלא ירגיל אדם עצמו ובניו לדבר בלשון עכו"ם". (כב) מובא בספר פרדס יוסף (פרשת ויקרא, אות

א), עיין שם. (כג) הרה"ק רבי יצחק מאיר אלטר זי"ע בעל 'חידושי הרי"ם' האדמו"ר הראשון לשושלת חסידות גור, נולד בשנת תקנ"ט במאגנישוב שבפולין לאביו הגאון רבי ישראל רוטנבערג זצ"ל אבדק"ק דשם. בתורת הנגלה היה תלמידו של הגאון הגדול רבי אריה ליב צינץ מפלאצק זצוק"ל. ובתורת החסידות הסתופף בצל צדיקים וקדושי הארץ, הרה"ק בעל עבודת ישראל מקאזניץ זי"ע, הרה"ק רבי שמחה בונם מפשיסחא זי"ע, הרה"ק רבי מנחם מענדיל מקאצק זי"ע. ביום כ"ב שבט שנת תרי"ט נתעטר בכתר ההנהגה, ונהרו אליו אלפים להסתופף בצלו, ונתפרסם בעולם בגאונותו וחריפותו. שבע שנים נהג את נשיאותו ברמה עד שנתבקש לשיבה של מעלה ביום כג אדר תרכ"ו. השאיר אחריו

הסנהדרין ידעו שבעים לשון^(כד), ועל ידי שמרדכי הבין לשון טורסי שדיברו בגתן ותרש, באה הישועה הגדולה לישראל (מגילה דף יג ע"ב).

ענה לו החידושי הרי"ם בפיקחותו, דאדרבה משם ראיה להיפוך, כי אילו היו היהודים מבינים בלשונות העמים, היו בגתן ותרש נזהרים מלדבר לפני מרדכי שלא ישמע דבריהם ויספר למלך, אך מפני שאין היהודים מבינים בלשונות העמים לא נמנעו מלדבר בפני מרדכי.

שוב טען ר' משה מונטיפיורי: מכל מקום צריך שיהיה לפחות יהודי אחד בעולם בקי בלשונות העמים. ענה לו החידושי הרי"ם: די לנו במעלתו שבקי הוא בכמה שפות.

דברים היוצאים מן הלב נכנסים בלב כשנאמרות בלשון הקודש

ידוע מה שאמרו חז"ל^(כה) "דברים היוצאים מן הלב נכנסים בלב". אמנם כתב החתם סופר בספרו 'תורת משה' (פרשת נשא, ד"ה כה תברכו), שכלל זה נאמר דוקא בדברים הנאמרים בלשון הקודש ולא בדברים הנאמרים בלשון נכרי, ואע"פ שהם דברים טובים ונאמרים לשם שמים, אינם נכנסים בלב השומעים, מפני שדברי תורה החגורים שק ואפר, על ידי שנאמרו בלשון נכרי, אינם יכולים להכנס בלב השומעים^(כו).

קדושת לשון המדוברת בין היהודים כקדושת לשון הקודש

בספר 'לב העיברי'^(כז) (על צוואת החת"ס) כתב, דלשון אידיש שהסכימו היהודים לדבר

ספריו, 'חידושי הרי"ם' על שו"ע חו"מ נדפס לראשונה בווארשא בשנת תר"ל, ואח"כ נדפסו חידושי על הש"ס. (כד) עיין מסכתות מנחות (דף סה ע"א) סנהדרין (דף יז ע"א) שקלים (דף יג ע"א). (כה) מובא בספר 'שפת אמת' (פרשת שופטים שנת תרל"ז) בשם "אמרו חז"ל", וכן בספר 'אור המאיר' בפרשת וישב (ד"ה או ירצה) ובעוד מקומות, אך לא נמצא מקור למימרא זו בדברי חז"ל שלפנינו, ויתכן שנשתרבה מימרא זו ממה דאיתא במס' ברכות (ו, ב) "כל אדם שיש בו יראת

שמים דבריו נשמעין". וראה בספר הישר (שער יג), מבחר הפנינים (שער החכמה, אות עב). (כו) ובוזר ביאר החתם סופר מה שדרשו חז"ל במסכת מועד קטן (דף יז ע"א) את הפסוק (מלאכי ב ז) "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא": "אם דומה הרב למלאך ה', יבקשו תורה מפיו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו", כלומר אם הרב דומה למלאך ה' צבאות, שמלאכים אינם מכירים בלשון ארמי, רק אז תורה יבקשו מפיהו. (כז) חיברו הגאון רבי עקיבא יוסף שלעזינגער

בה, והיא מיוחדת ביניהם, יש לה קדושה כלשון הקודש. והאריז"ל אשר לא דיבר דיבור חול בשבת, אמר דברי תורה בשבת כלשון שלנו המדובר בינינו, והסביר שלשון שהסכימו היהודים ביניהם לדבר בה יש לה קדושה כלשון הקודש^(כח).

ודומה לזה כתב רבינו בעל מנחת אלעזר ממנוקאטש זי"ע^(כט) בספרו 'דברי תורה' (ח"ב אות ז) וזה לשונו: "לשון יהודית זשארגא"ן המדובר ונהוג אצל אחינו בני ישראל הקדושים, אם כי לשון חול הוא, אך הן המה אבותינו ורבותינו זי"ע בכונתם ויחודים בכל דיבור ודיבור הכניסו אותו לגבול הקדושה"^(ל).

זצ"ל, נולד בפרעשבורג בשנת תקצ"ח [נימול ע"י החת"ס], לאביו הגאון רבי יחיאל זצ"ל ר"מ בפרעשבורג מגדולי תלמידי החת"ס. למד אצל הגאונים הקדושים הכתב סופר, המהר"ם שיק, רבי חיים סופר בעל 'מחנה חיים', רבי שלמה קוועטש אבדק"ק ניקלשבורג זי"ע. היה חתן הגה"ק רבי הלל ליכטנשטיין זצ"ל מקאלאמיא, וגר ליד חמיו בקהלות הקדושות מארגערעטין, סיקסא, וקאלאמיא, בה שימש בהוראה. בשנת תר"ל עלה לארה"ק והתיישב בירושלים עיה"ק תובב"א, שם ישב כל ימיו על התורה ועל העבודה, ולחם מלחמות ה' להעמיד הדת על תילה. ספרו 'לב העיברי' על צוואת מרן החתם סופר זי"ע, נדפס לראשונה באונגוואר שנת תרכ"ה. חיבר עוד הרבה ספרים על כמה מקצועות בתורה, אך נודע על שם ספרו 'לב העיברי'. נפטר בירושלים ביום א' אייר תרפ"ב, ומנוחתו כבוד בהר הזיתים. (כח) זה לשון ספר לב העיברי: "לשון היהודית דילן יש לו דין כלשון הקודש, וכן הוא בספר מעין גנים. וכן שמעתי וראיתי בשם האריז"ל הקדוש ז"ל אשר לא דיבר דיבור חול בשבת, ובלשון שלנו דיבר, ואמר דברי מוסר ותורה, ואמר דהלשון שהסכימו היהודים והוא מיוחד ביניהם, יש לו קדושה, ודינו כעין לשון הקודש". (כט) ראה תולדותיו לעיל

בפרשת שמות הערה שלה. (ל) ובספרו 'שער יששכר' (מאמרי חדש סיון, מאמר חג הבכורים, אות מא) לרבינו בעל מנחת אלעזר זי"ע, האריך יותר בענין הנ"ל, וזה לשונו: "מיום גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ונתפזרנו בין האומות ולשונות רבות, עד שלא היה לנו עוד באפשר להשתמש בלשון הקודש, למיעבד כל צרכינו בפרט בעניני משא ומתן וחול בין הגויים, והנה עינינו רואות כי גם עתה משתמשים בשפה יהודית, אנחנו בני אשכנז, אשר מאשכנזית יסודה, רק משונה ומעורבת במלות לשון הקודש, ואויבנו ילעגו לנו מדוע נדבר בלשון אשכנז אשר נתגלגל אלינו מאבותינו אשר היו גולי אשכנז בשנת תתנ"ו אשר נוסעי הצלב אז שפכו דם בני ישראל לאלפים ורבבות לאין שיעור, וגלו אז אבותינו מאשכנז לפולין ושאר מדינות. ועל זה יתמהו וישאלו איך תדברו לשון האויב הוא האומה שהצירו לישראל שהיו אצלם אבותינו גולי אשכנז במצור ומצוק, ואחר כך לחצום והרגום וברחו בני ישראל מארצם, ועם כל זה הנסיון הראנו כי כל הצדיקים וכל ירא אלקים ואשר בשם ה' יאמינו לתומם ידברו בלשון הזה המה ובניהם, והמתחדשים מקרוב הרוצים להתערב בין האומות ידברו שפת המדינה אשר המה שם, ובפרט עם בניהם ובנותיהם, ועל ידי זה יתערבו בגויים וילמדו מעשיהם".

הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים: (ו יב)

א. מדוע היה משה רבינו 'ערל שפתיים'

בדרשות הר"ן^(לא) (דרוש ג) תמה, הרי משה רבינו היה אבי הנביאים והשלימו הקב"ה בכל המעלות, ומדוע היה רצון השי"ת לתת בו חסרון להיות ערל שפתיים. וביותר תמוה, דבמסכת נדרים (דף לה ע"א) אמרו חז"ל: 'אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ועניו, וכולן [למדין] ממש'. ובמסכת סוטה (דף יב ע"ב) דרשו על הפסוק (שמות ב ו) "והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה": "קרי ליה ילד" וקרי ליה 'נער', אלא היה ילד וקולו כנער, דברי רבי יהודה. אמר ליה רבי נחמיה, אם כן עשיתו למשה רבינו בעל מום". הרי שתמה על מום קטן כזה, ואיך לא תמה רבי נחמיה על מום הגדול שהיה פגום בדיבורו.

והר"ן האריך בתירוצו, וכתב כי הוצרך [משה רבינו] להיות ערל שפתיים לגודל מעלתו, מאחר שהתורה ניתנה על ידו והתורה נקראת על שמו, כמו שנאמר (מלאכי ג כב) "זכרו תורת משה עבדי", ואילו היה לו צח לשון לא היתה מעלת התורה ניכרת כל כך לשומעיהם, כי נודע טבע העולם, לפעמים אומר אדם דבר אחד אף על פי שהדבר בעצמו אינו טוב בתכלית הטוב, מכל מקום מחמת שהוא בעל לשון וממתיק דבריו בצחות לשונו, הוא ערב מאוד לשומעים, כי מי שהוא צח לשון ממתיק את דבריו. על כן אילו היה משה רבינו ע"ה צח לשון, היו אומרים שעל כן דברי תורה מתוקים לשומעיהם, כי משה רבינו ע"ה ממתיק אותם בצחות לשונו. על כן היה ערל שפתיים, ועם כל זה דברי תורה מתוקים מדבש ונופת צופים, אם כן ראה כמה מעלות גדולות וגבוהות הם לדברי תורה.

עיין בשל"ה הקדוש^(לב) (בפרשתנו, תורה אור אות ו) שמבאר את השקלא וטריא של הר"ן ז"ל כנזכר לעיל, וסיים השל"ה: ודברי פי חכם חן.

נפטר בשנת ה"א ק"נ. (לב) חיברו איש קדוש ונורא רבי ישעי' הלוי הורוויץ זי"ע. נולד בעיר לבוב (וי"א בפראג או בפונא) בשנת שכ"ה בערך, לאביו הגה"ק רבי אברהם זצ"ל דיין דק"ק פראג מח"ס חסד לאברהם, אשר היה תלמיד הרמ"א ז"ל. קיבל מאביו

(לא) חיברו רבינו ניסים ב"ר ראובן גירונדי ז"ל. נולד בברצלונה בשנת ה"א נ'. בין תלמידיו המובהקים היו רב חסדאי קרקש [בעל אור ה'], הריב"ש והנימוקי יוסף. חיבורו המפורסם הוא פירושו על הרי"ף. חיבר גם חידושים על רוב מסכתות הש"ס ותשובות.